

**О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, Є. А. Гетьман,
О. С. Гиляка, О. В. Зінченко**

ПРАВОВА КАРТА СУЧАСНОГО СВІТУ

**Навчальний посібник
для студентів юридичних
закладів вищої освіти і факультетів**

Видання 2-ге, змінене та доповнене

Харків
«Право»
2023

УДК 340.12(075)

П68

Рецензенти:

В. В. Лемак, доктор юридичних наук, професор;

Л. Р. Наливайко, доктор юридичних наук, професор;

В. О. Серьогін, доктор юридичних наук, професор

Правова карта сучасного світу : навч. посіб. для студентів юрид. П68 закл. вищої освіти і ф-тів / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, Є. А. Гетьман, О. С. Гиляка, О. В. Зінченко. – Вид. 2-ге, змін. та допов. – Харків : Право, 2023. – 478 с.

ISBN 978-966-998-538-5

У навчальному посібнику, перше видання якого побачило світ у 2018 р., розглядаються сучасна правова карта світу, особливості функціонування національних правових систем, що входять і походять з основних правових сімей сучасності – романо-германського, англо-американського, традиційного та релігійного права, і правові системи груп латиноамериканського та скандинавського права. Висвітлюється коло питань, що стосуються формування і функціонування національних правових систем сучасності, особливостей їх форми держави, специфіки системи джерел права, системи органів державної влади, особливостей правового статусу особи в національних правових системах.

Навчальний посібник можна використовувати при вивченні курсів «Теорія держави і права», «Порівняльне правознавство», «Сучасні правові системи», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Міжнародне право», «Конституційне право зарубіжних країн», «Парламентське право», «Країнознавство» та ін.

Розраховано на студентів, аспірантів та викладачів юридичних закладів вищої освіти і факультетів, усіх, хто цікавиться питаннями функціонування сучасних правових систем.

УДК 340.12(075)

© Петришин О. В., Зінченко О. В., 2018

© Видавництво «Право», оформлення, 2018

© Петришин О. В., Лук'янов Д. В., Гетьман Є. А., Гиляка О. С., Зінченко О. В., зміни та доповнення, 2023

ISBN 978-966-998-538-5

Зміст

Передмова	6
-----------------	---

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

ПРАВОВОЇ КАРТИ СВІТУ	11
Правова карта сучасного світу	11
Монархії та республіки на правовій карті світу	14
Абсолютні монархії	16
Дуалістичні монархії	18
Конституційні монархії	19
Вестмінстерські монархії	20
Парламентські республіки	21
Суперпрезидентські республіки	22
Президентські республіки	24
Змішані та інші різновиди республік	26
Унітарні та федеративні держави	27
Вплив глобалізації на правові системи	30

РОЗДІЛ II

ПРАВОВІ СИСТЕМИ, ЩО ПОХОДЯТЬ

ІЗ РЕЛІГІЙНОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

33

Загальна характеристика правових систем, що походять із релігійної правової сім'ї	33
Країни арабського Сходу. Ліга арабських держав	38
Правова система Арабської Республіки Єгипет	42
Правова система Йорданського Гашимітського Королівства	53
Правова система Об'єднаних Арабських Еміратів	58
Правова система Королівства Саудівська Аравія	65
Правова система Турецької республіки	72
Правова система Республіки Сомалі	80
Правова система Ісламської Республіки Пакистан	84
Правова система Султанату Оман	97
Правова система Катару	100
Правова система Ватикану	103

Правова система Ізраїлю	113
Правова система Республіки Індія	129

РОЗДІЛ III

ПРАВОВІ СИСТЕМИ, ЩО ПОХОДЯТЬ

ІЗ ТРАДИЦІЙНОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї	145
Правові системи африканських країн на правовій карті світу	145
Африканський Союз	149
Особливості африканського конституціоналізму	153
Звичаєве право у країнах Африки. Кодекси звичаєвого права	157
Правова система Південноафриканської республіки (ПАР).....	161
Правова система Японії.....	168
Правова система Королівства Таїланд	175
Правова система Китайської Народної Республіки (КНР).....	181
Правова система Республіки Тайвань	188

РОЗДІЛ IV

ПРАВОВІ СИСТЕМИ, ЩО ВХОДЯТЬ

ДО РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї	195
Група романського права.....	195
Правова система Франції	196
Правова система Королівства Іспанія	211
Правова система Італійської Республіки	219
Правова система Королівства Бельгія.....	228
Правова система Королівства Нідерланди.....	235
Правова система Великого герцогства Люксембург.....	244
Правова система Князівства Монако	250
Група німецького права	252
Правова система Федеративної Республіки Німеччина (ФРН)	252
Правова система Австрійської Республіки	264
Правова система Швейцарської Конфедерації.....	270
Правова система Грецької Республіки	277
Правова система Князівства Ліхтенштейн	283
Правова система Князівства Андорра.....	284

РОЗДІЛ V

ПРАВОВІ СИСТЕМИ, ЩО ТЯЖЮТЬ

ДО РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї	288
Правові системи скандинавських держав.....	288

Правова система Королівства Данія.....	289
Правова система Королівства Норвегія	295
Правова система Королівства Швеція.....	303
Правова система Фінляндської Республіки	311
Правова система Ісландії.....	319
Правові системи латиноамериканських держав	324
Правова система Федеративної Республіки Бразилія.....	325
Правова система Аргентинської Республіки	336
Правова система Мексиканських Сполучених Штатів	345

РОЗДІЛ VI

ПРАВОВІ СИСТЕМИ, ЩО ВХОДЯТЬ

ДО АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'І	357
Група англійського права.....	358
Правова система Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії	358
Правова система Канади	376
Правова система Австралійського Союзу	383
Правова система Нової Зеландії.....	390
Правова система Кіпру	396
Група американського права	402
Правова система Сполучених Штатів Америки	403

РОЗДІЛ VII

ПРАВОВІ СИСТЕМИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ, СХІДНОЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ЄВРОПИ.....

.....	423
Правова система Республіки Польща	423
Правова система Чеської Республіки	433
Правова система Словацької Республіки.....	439
Правова система Угорщини	445
Правова система Румунії.....	453
Правова система Латвійської Республіки	459
Правова система Литовської Республіки	464
Правова система Естонської Республіки	469
Список використаної літератури	475

Передмова

Порівняльно-правові дослідження набувають особливої важливості для успішної інтеграції України у європейський та інший правовий та культурний простір. Належний розвиток економічних, політичних, соціальних, культурних, релігійних та інших відносин постає неможливим без усвідомлення специфіки правового регулювання, правозастосування та правової культури різних країн, особливо країн-партнерів. Сучасний юрист не може вважатись висококваліфікованим, якщо він не озброєний достатніми знаннями в галузі компаративістики.

На правовій карті світу існують понад 200 держав із власними національними правовими системами, серед яких вирізняються субнаціональні, квазінаціональні та наднаціональні, міжнародні і релігійні правові системи, співіснуючи і конкуруючи між собою.

Одночасно існують держави з різними формами правління: абсолютні монархії, дуалістичні монархії, конституційні (парламентські) монархії і вестмінстерські монархії, суперпрезидентські республіки, президентські, напівпрезидентські, перехідні, змішані, соціалістичні республіки, унітарні й федеративні держави та країни з невизначеними формами державності. З початком XXI ст. помітно поглибився вплив глобалізаційного процесу на розвиток правових систем світу, який характеризується їх взаємопроникненням.

На земній кулі існують чотири релігійні правові системи: канонічна, мусульманська, індуська та іудейська. На них справляє вплив глобалізація, обертаючись універсалізацією, регіоналізацією, змінами національного права і взаємопроникнення правових систем сучаснос-

ті. У той же час цей процес призводить до конфлікту правових традицій, особливо помітного у Європі. Ще більше спостерігається конфліктність та нестабільність на арабському Сході, країни якого створили Лігу арабських держав, ухвалили низку декларацій та хартій щодо прав людини, що залишається на папері через збереження впливу ісламу на правові системи.

Правову карту світу складає також традиційне право, зокрема, далекосхідне з морально-етичною спрямованістю й африканське з традиційно-звичаєвою спрямованістю. На сутність правових систем африканських країн впливають різні форми державності, особливо суперпрезидентські республіки. Найбільш поширеною складовою частиною національних правових систем африканських країн виявляється звичаєве право. Правові системи континенту є змішаними. Вони поєднують дві, три і навіть чотири частини: традиційне, релігійне, романо-германське та англо-американське право. Через низку причин Африку називають «регіоном комплексної нестабільності». Для вирішення гострих проблем та суперечностей тут була створена Організація африканської єдності (Африканський Союз), яка не справляється з поставленими перед нею завданнями. Низка чинників, у першу чергу жорстоке колоніальне минуле і велика роль вождів у керуванні племенами, обумовили формулювання специфіки африканського конституціоналізму, який характеризується особливим статусом президентів країн, надзвичайною увагою до визначення громадянства, гарантування прав людини, ролі вождів у законодавчій діяльності парламентів та місцевому управлінні, ігноруванням питання щодо соціального забезпечення населення. Хоча є і винятки. Південноафриканська республіка різко виокремлюється в цьому сенсі від переважної більшості країн африканського континенту і навіть входить до кола найперспективніших держав.

Поряд з конституційним існує традиційне право, яке визначає статус великої сім'ї, наголошує значення звичаїв у регулюванні суспільних відносин в країнах Африки, ілюструє сутність матримоніального права окремих етносів, специфіку шлюбно-сімейних та земельно-господарських відносин, опікунства та успадкування. До країн традиційної правової системи входять Південноафриканська респуб-

бліка, Японія, Таїланд, Китай та інші, які різною мірою зазнали впливів романо-германської та англо-американської правових систем.

Одне з визначальних місць на правовій карті світу посідають правові системи, що входять та тяжіють до складу романо-германської правової сім'ї. Приналежні до них держави характеризуються верховенством в системі законодавства і відповідно належністю джерел права конституціям та конституційним законам. За нормами конституцій і конституційних законів в них визнається особливий статус. У всіх державах романо-германської правової сім'ї діють конституції, норми яких мають вищу юридичну силу.

Самостійну (змішану) групу правових систем складають правові системи скандинавських держав – Данії, Ісландії, Норвегії, Фінляндії та Швеції. Чинники належності їхнього права до окремої правової групи полягають у спільності історичного походження, території, правових джерел та методів їх тлумачення, у спільній політиці державного правового розвитку, опрацюванні спільних юридичних правил, здійсненні заходів подолання правових відмінностей. Подібність мов, побуту, економіки, культури підсилювали означені чинники. Джерелами сучасного скандинавського права були стародавнє германське звичаєве право, норвезькі збірки правових звичаїв XII-XIII ст. Автономність правової групи скандинавських держав пояснюється й міцними історичними зв'язками, переплетенням входження одних держав до складу інших, а також запізнілим приходом до них римського права і слабким впливом континентального та загального права.

Не існує єдиної думки і щодо приналежності права латиноамериканських країн до конкретної системи. Одні правознавці відносять його до романо-германської системи, інші виокремлюють у самостійну групу, оскільки воно має низку ознак, які не співпадають із властивостями романо-германської сім'ї. Свого часу іспанці й португальці зазнали в Європі сильного впливу римського права, яке, у процесі колонізації народів Південної Америки, поєдналось із «індіанським правом». У виникненні незалежних країн цього континенту сформувалось приватне право під впливом романо-германського права, а публічне право – Конституції США. Таке поєднання романо-

германського права з американським обумовило дуалістичний характер латиноамериканського права, що й визначає підставу віднесення його до групи змішаного права. Типові ознаки латиноамериканського права відображають правові система Аргентини, Бразилії, Мексики та інші країни континенту.

Правові системи, що входять до англо-американської сім'ї, розподіляються на англійське й американське право. Перше склалося в XI-XVI ст. шляхом виникнення й поєднання загального права, права справедливості, методики прецедентного права та формування централізованої судової системи із юристами-практиками. Його підвалиною виявилась теорія джерел права, яка не визнає кодифікації й основу джерел права вбачає у судовій практиці, судовому прецеденті із конкретної юридичної справи. Англійське право не розподіляється на публічне й приватне, цивільне й адміністративне, а складається тільки із загального права, права справедливості та статутного права.

До групи англійського права входять правові системи Англії, Північної Ірландії, Канади (крім Квебеку), Австралії, Нової Зеландії і багатьох інших країн Азії та Африки, де запозичене англійське загальне право взаємодіє з релігійними і традиційними правовими системами. Загальне право зазнало в США деяких змін, обумовлених відсутністю феодалських відносин, формуванням своєрідного соціально-економічного становища, ухваленням писаної федеральної конституції та конституцій штатів, що означало спробу створення самостійного американського права. Внаслідок цього виникла подібна до англійської система, яка поєднувала законодавство із прецедентним правом, з аналогічною концепцією права, із однаковим поділом права, поняттями й тлумаченням норм права.

Навчальний посібник *«Правова карта сучасного світу»* у якості *Особливої частини Порівняльного правознавства* містить інформацію з конкретних специфічних рис різних національних правових систем, що походять з основних правових сімей, їхніх джерел права тощо; надає можливість студентам засвоїти все коло питань, що стосуються формування і функціонування національних правових систем сучасності, особливостей їх форми держави, специфіки системи

джерел права, системи органів державної влади, особливостей правового статусу особи в національних правових системах; сформувати у студентів систему знань про найбільш специфічні риси національних правових систем різних континентів, а також розуміння впливу глобалізації на національні правові системи різних типів, формування вміння характеризувати наслідки глобалізаційних процесів для подальшого розвитку національних правових систем, що походять із різних правових сімей; формування основних умінь щодо використання цих знань в подальшій професійній діяльності.

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОЇ КАРТИ СВІТУ

Правова карта сучасного світу

Правова карта світу – це складна система, сукупність усіх існуючих правових систем: національних, субнаціональних, наднаціональних та квазінаціональних. Правова карта світу характеризується надзвичайною різноманітністю, яскравою строкатістю тих чи інших часткових особливостей, формами, змістом, ступенями впливу і взаємовпливу, взаємопроникнення, структурною специфікою тощо. Сьогодні на правовій карті світу існують дві сотні держав із власними національними правовими системами. При цьому вирізняються не тільки національні, але й субнаціональні, квазінаціональні та наднаціональні – міжнародні та релігійні правові системи, які співіснують і конкурують між собою.

Національна правова система – це правова система окремої держави. В наші дні така система є основним елементом сучасної правової карти світу.

Субнаціональна правова система – це правова система, що існує в межах єдиної національної правової системи, але одночасно має значну автономію та специфіку. Такій правовій системі властиві наступні ознаки: 1) виникнення й існування в межах національної правової системи; 2) несамотійне значення і функціонування тільки в контакті з національною системою, частину якої вона складає; 3) підпорядкований по відношенню до національної системи характер; 4) певний ступінь автономності в регулюванні суспільних відносин стосовно національного рівня правового регулювання; 5) можливість побудови на інших, ніж національна система, типах права. Прикладом

такої системи можна назвати правову систему будь-якого штату в США чи суб'єкт іншої федеративної держави, Шотландії у Великій Британії.

Наднаціональна правова система – це правова система, що поширюється на соціальні системи кількох (багатьох) правових систем. Наднаціональні правові системи можуть бути міжнародними та релігійними.

До ознак наднаціональної правової системи (міжнародної, міждержавної) відносяться: 1) утворення кількома державами на підставі наявної міжнародної правоздатності; 2) розповсюдження дії на соціальні системи держав-учасниць; 3) побудова на основі установчого договору, який визначає основні параметри правової системи; 4) функціонування в межах системи національних органів, які можуть наділятися компетенцією правотворчості, правозастосування та правосуддя; 5) можливість складання нормативної основи ухваленими наднаціональними органами новими джерелами права; 6) наявність субординаційних зв'язків із національними системами держав-учасниць та інших держав. *Міжнародні правові системи* утворюються укладанням міжнародних угод. Вони складають цілісну структурно впорядковану за допомогою міжнародно-правових норм та інших правових засобів стійку взаємодію суб'єктів міжнародного права, що забезпечує досягнення міжнародного правопорядку як необхідної передумови функціонування світової системи в цілому та регіональних систем зокрема. Для цих правових систем властиві власні структури і джерела права, форми правотворчості та правозастосування, специфічні механізми захисту юридичних норм від можливих порушень.

Релігійні правові системи мають наступні спеціальні ознаки: 1) нерозривний, органічний зв'язок з певною релігією – ісламом, індуїзмом, іудаїзмом чи християнством; 2) ставлення до права як до наслідку божественного одкровення, а не раціональної діяльності людини чи держави; 3) персональний характер дії права; 4) спрямування права на справедливе врегулювання суспільних відносин; 5) невизнання принципу формальної рівності прав людини. Цінності, які лежать в основі релігійної правової системи, обумовлюють увесь

її характер, особливості функціонування, носять релігійну природу і легалізують публічну владу, загальнообов'язкові правила та норми, що діють у суспільстві, критерії належності тих чи інших осіб до відповідного суспільства.

Квазінаціональні правові системи – це правові системи невизначених держав, несамоїстих територій, на яких відсутній суверенітет, та число яких на початку XXI ст. швидко зростає, загострюючи разом з тим міжнародні відносини на різних континентах і в цілому у світі. Такі території можуть перебувати під зовнішнім управлінням різних країн. Яскраву ілюстрацію такого явища складає виникнення Придністровської Молдавської Республіки, Нагірно-Карабахської Республіки, Сомаліленду. На правовій карті світу існують і частково визнані держави – Абхазія, Косово, Південна Осетія, Тайвань, Північний Кіпр, які фактично контролюють свою територію, Сахарська Арабська Демократична Республіка – яка контролює частину своєї території. Такі державоподібні структури мають практично всі атрибути державної влади. Часто властиві їм правові системи якісно відрізняються від держав, від яких вони відокремились.

Панівними правовими системами у світі виступають романо-германське та англо-американське право, до романо-германського права тяжіють й латиноамериканське і скандинавське право. Значне місце на правовій карті світу посідають традиційні правові системи: китайське, японське, африканське звичаєве право. В окремих державах одночасно можуть існувати кілька правових систем з ознаками самостійних правових систем. Найбільш поширеною складовою частиною національних правових систем африканських країн виявляється звичаєве право, яке функціонує тією чи іншою мірою за межами міст у 42 із 48 країн, за винятком Алжиру, Єгипту, Мавританії, Сомалі, Тунісу та Лівії, де вони були законодавчо скасовані. Саме завдяки широкому застосуванню місцевого звичаєвого права правові системи країн африканського континенту є не однотайними, а змішаними, поєднуючи дві, три і навіть чотири частини. Романо-германське і звичаєве право функціонувало в Анголі, Беніні, Буркіна-Фасо, Бурунді, Габоні, Гвінеї, Екваторіальній Гвінеї, Камеруні, Конго (Кіншаса), Конго (Браззавіль), Кот-д'Івуарі, Малі, Мозамбіку, Нігері, Руанді, Центральноафриканській

Республіці. Романо-германське і мусульманське право діяло в Алжирі, Єгипті, Лівії, Мавританії, Тунісі, англійське загальне і звичаєве право – у Гані, Замбії, Кенії, Малаві, англійське загальне американського варіанту і звичаєве право – в Ліберії.

Тризначне, романо-германське, англійське загальне і звичаєве право було чинним в Ботсвані, Зімбабве, Сомалі, англійське загальне, мусульманське і звичаєве право – у Гамбії, Нігерії, Танзанії, Уганді, Судані, романо-германське, мусульманське і звичаєве право – у Джибуті, Чаді, Еритреї, римсько-голландське, англійське загальне і звичаєве – у Намібії та Південноафриканській Республіці. Чотиричленне, англійське загальне, право справедливості, мусульманське і звичаєве, а також романо-германське, англійське загальне, мусульманське і звичаєве право – у С'єрра-Леоне та Ефіопії. Одночасно функціонують двочленні і тричленні національні правові системи і в країнах інших континентів, зокрема, в Азії, Північній та Південній Америці, в Австралії, навіть у таких великих і розвинених країнах як Індія, США, Канада, Бразилія та інших.

Монархії та республіки на правовій карті світу

На початку XXI ст. на правовій карті світу існують держави з різними формами правління – як монархічними, так і республіканськими. Серед сучасних монархій є абсолютні, дуалістичні, конституційні монархії, монархії вестмінстерського типу. Серед республік мають місце суперпрезидентські, президентські, парламентські, змішані республіки.

Серед держав світу сьогодні приблизно нараховується: абсолютних монархій – 6; дуалістичних монархій – 3; конституційних монархій – 35; вестмінстерських монархій – 15; парламентських республік – 32; суперпрезидентських республік – 30; президентських республік – 50; напівпрезидентських республік – 14; республік з перехідними формами – 2; змішаних республік – 15; соціалістичних республік – 6; держав із невизначеною формою правління – 2.